

Kraków 09.07.2018 r.

prof. zw. dr hab. Tadeusz Gadacz
Wydział Humanistyczny AGH

Recenzja pracy doktorskiej pani mgr Joanny Smoluk-Stachowskiej
Wpływ kabaly na filozofię Giovanniego Pica della Mirandoli

Praca doktorska pani mgr Joanny Smoluk-Stachowskiej może sprawiać wrażenie rozprawy bardziej o charakterze historyczno-filozoficznym niż filozoficzno-problematycznym. Jest tak tylko pozornie, ponieważ nie tylko prezentuje ona główne idee europejskiego Odrodzenia, ale także i interpretacyjne spory. Głównym problemem pracy jest zbadanie wpływu kabaly żydowskiej na poglądy włoskiego humanisty Giovanniego Pico della Mirandoli. Poglądy włoskiego humanisty badane są w różnych ośrodkach naukowych. Powstało wiele prac poświęconych jego ideom. Autorka świetnie je zna, o czym świadczy nie tylko bogata bibliografia, ale także ostatnia część pracy, w której autorka zdaje sprawę ze stanu tych badań i różnych interpretacji poglądów włoskiego humanisty. Zna także polską literaturę poświęconą Mirandoli, w tym m.in. monografię Gabrieli Kurylewicz. Nikt jednak dotąd nie przebadał wpływu myśli żydowskiej, w tym szczególnie kabaly na Mirandolę, w sposób tak systematyczny. I na tym polega oryginalny wkład badawczy autorki. Pisze autorka we Wstępie: „Na gruncie światowej filozofii traktaty młodego myśliciela są bowiem nie tylko bardzo wysoko oceniane ale też i dogłębnie przebadane przez szerokie grono komentatorów – historyków filozofii, religioznawców czy antropologów. Jednakże często zdarza się, iż prezentowane przez licznych badaczy, myśli hrabiego z Mirandoli ujmowane są jednostronnie – z perspektywy np. ontologii czy etyki. W swojej dysertacji spróbuję zaproponować bardziej ekumeniczne rozumienie spuścizny tego włoskiego filozofa, kładąc jednocześnie nacisk na osadzenie jej w kontekście właściwej dla niej rzeczywistości społeczno-kulturowej”. (s. 8-9)

Praca składa się z czterech rozdziałów. Rozdział pierwszy poświęciła autorka historii i ideom Renesansu. Rysuje w nim historyczne tło epoki. Zwraca uwagę na jej interkulturowość, hellenistyczne, orientalne i ezoteryczne źródła. Charakterystyczne dla jej analiz jest ukazanie synkretycznego charakteru tego okresu, którego idee wyrastają jeszcze ze Średniowiecza, jednocześnie jednak otwierają nowe nurty nowożytnego racjonalizmu a nawet Oświecenia. W

oparciu o podobną metodologię badawczą analizuje autorka także kształtowanie się poglądów samego Mirandoli. Główną jednak część pierwszego rozdziału poświęciła narodzinom żydowskiego mistycyzmu (mistryce Merkawy i Maase Bereszit) i początkom kabały w Prowansji, Langwedocji, Katalonii, Aragonii i Italii.

Rozdział II prezentuje biografię Picco della Mirandoli i jego poglądy filozoficzne i teologiczne. Ukazuje wpływ jego przyjaciół i jednocześnie wybitnych postaci i myślicieli, jak Lorenzo de Medici, Marsilio Ficino, Mikołaj z Kuzy. Prezentuje wątki związane z jego tajemniczą śmiercią. Główną jednak część rozdziału stanowi analiza i interpretacja jego głównych dzieł „Mowy o godności człowieka”, „Conclusiones nongentae” i „Apologii” oraz jego metody „pax concordiae”. Jak będzie jeszcze o tym mowa, właśnie tę metodę przyjęła autorka jako podstawę włączenia przez Mirandolę do swojej doktryny kabały i mistyki żydowskiej.

Rozdział III, kluczowy dla pracy, poświęciła autorka wpływowi kabały na poglądy Mirandoli. Ukazuje w nim wpływ żydowskich myślicieli na poglądy włoskiego humanisty. Bada dalej wątki kabały i mistyki żydowskiej w jego traktatach, w „Oratio de dignitates homini”, „Conclusiones nongentae”, „Apologii”, „Heptaplus”.

W rozdziale IV bada autorka recepcję poglądów Mirandoli w tzw. kabale chrześcijańskiej, w filozofii renesansowej Anglii, w XIX i XX-wiecznej literaturze polskiej, w badaniach nowoczesnej filologii. Zdaje także sprawę ze współczesnych badań nad spuścizną Mirandoli, nad jej tłumaczeniami i interpretacjami. Taka struktura pracy jest logiczna i metodologicznie uzasadniona. Najpierw przedstawia autorka zarys i charakterystykę epoki i źródła inspiracji włoskiego humanisty oraz powstanie i rozwój mistyki i kabały żydowskiej. Następnie przechodzi do prezentacji biografii Mirandoli i interpretacji jego dzieł, by w kluczowym rozdziale III odpowiedzieć na istotne pytanie pracy: Jakie źródła kabalistyczne, idee, wpłynęły na twórczość Mirandoli i jak łączy je on zarówno ze swoimi ideami filozoficznymi jak i doktryną chrześcijańską? W części końcowej przedstawia autorka dalsze losy spuścizny twórczej Mirandoli i aktualny stan badań. Praca zawiera także bardzo bogatą bibliografię przedmiotową. Jeśli natomiast chodzi o źródła warto nadmienić, że autorka czyta je w językach oryginalnych. W ten sposób praca doktorska pani Joanny Smoluk-Stachowskiej daje pełną syntezę stanu badań tytułowego problemu: wpływu mistyki i kabały żydowskiej na twórczość Pico della Mirandoli. I ta właśnie pełna synteza stanowi niewątpliwy walor badawczy jej doktoratu. Każdy kto będzie zamierzał prowadzić dalsze badania tego problemu będzie musiał z pewnością rozpocząć od tej jej pracy jako ustalającej aktualny stan badań. Zresztą w „Podsumowaniu” autorka proponuje dalsze możliwe kierunki i pola badań, a są to:

1) Analiza wpływu kabały na pozostałe dzieła Mirandoli, m.in. na „Commento”, „Soneti”, „Expositiones in Psalmos”; 2) Wpływ poglądów Mirandoli na sztukę, szczególnie na renesansowe malarstwo i rzeźbę; 3) Badanie pośredniego wpływu Mirandoli na współczesną filozofię dialogu.

W mojej recenzji ograniczę się do omówienia rozdziałów II, III i IV. Pominę rozdział I, w którym autorka przedstawia na ogół znane informacje na temat Renesansu, jego historii, źródeł jego idei, a także narodzin żydowskiego mistycyzmu i kabały. Zaczniemy zatem od rozdziału II, w którym autorka analizuje i interpretuje poglądy Mirandoli w „Mowie o godności człowieka” „Conclusiones nongentae” i „Apologii”. Kładzie akcent na nową i nowoczesną koncepcję człowieka u Mirandoli jako istoty wolnej i twórczej oraz tezę o istnieniu jednej prawdy. Szczególnie ta teza będzie miała zasadniczy wpływ na metodę Mirandoli „Pax concordiae”. W „Coinclusiones” zwraca uwagę na autorytety, które ukształtowały poglądy Mirandoli (Platon, Plotyn, Porfiriusz, Jamblich, Proklos, Teofrast Amoniusz, Symplicjusz, św. Augustyn, Orygenes, Pseudo-Dionizy Areopagita, Aleksander z Afrodyzji, Albert Wielki, Mikołaj z Kuzy, Tomasz z Akwinu, Duns Szkot, Henryk z Gandawy, Awerroes, Awicenna, Al.-Farabi, Majmonides, Mahomet z Toledo, Awempace). Odwołuje się także do magii i muzyki. Ważnym aspektem metodologicznym, który także będzie miał wpływ na „Pax Concordiae” jest zastosowanie analogii w badaniach tez orfickich. Pisze autorka: „Tezy orfickie, które proponuje filozof w drugiej części „Conclusiones” pełnią rolę twierdzeń metodologicznych. Giovanni Pico wprowadza w nich nową formę poznania – analogię, która umożliwia odkrycie jeszcze większej liczby powiązań między różnymi szkołami filozoficznymi. Metoda ta polegać miała na wybraniu z dowolnej koncepcji interesującego fragmentu i następnie szukaniu podobnego znaczeniowo ustępu w innych traktatach wykazując tym samym ich podobieństwo, wzajemną zależność, czy wspólne podłoże”. (s. 90).

Kluczowym w tym rozdziale jest jednak analiza metody „Pax concordiae”, która wynikała z założenia Mirandoli o jedności ludzkiej myśli. By założenie to zweryfikować, przetestować, a właściwie dowieść, Mirandola, jak pokazuje autorka, używał różnych sposobów uzgadniania rozmaitych, czasami odległych od siebie idei i doktryn. Są to po pierwsze metody synkretyzujące, w tym metoda sylogizmu synkretycznego, koncepcje podwójnej prawdy, hierarchiczne czy korelatywne rozróżnianie. Po wtóre metody symboliczne, takie jak gematria, anagramy, symboliczne znaczenie liter. Po trzecie są to strategie czasowe oparte na analizie prefiguracji znanych w badaniach biblijnych między Starym a Nowym Testamentem. Po czwarte są to zasady korespondencji. Choć autorka o tym

nie pisze, to metoda „Pax concordiae” poprzedza współczesną metodologię klasycznej hermeneutyki H.-G. Gadamera i P. Ricoeura z jej perspektywizmem poznawczym i idealizacyjnym przekonaniem o istnieniu jednej prawdy. Metoda „Pax concordiae” wyjaśnia zainteresowanie Mirandoli mistyką i kabałą żydowską jako ważnym głosem w tej wielogłosowej harmonii prawdy. Jak wynika z analiz autorki, zainteresowanie myślą żydowską wynikało nie tylko z synkretyzmu epoki renesansu lecz właśnie z metody „Pax concordiae”. I tę własną metodę Mirandoli przyjęła autorka jako metodę jego interpretacji kabały.

W rozdziale trzecim wskazuje najpierw na relacje Mirandoli z myślicielami żydowskimi, jak Johanan Alemanno, Elijah Delmedigo, Flawiusz Mithridates. Przechodzi następnie do analizy wpływu kabały na poszczególne dzieła Mirandoli. W „Mowie o godności człowieka” dopatruje się wpływu kabały w elitaryzmie objawienia jako wiedzy tajemnej. Ten schemat kabały stanowi podstawę traktatu Mirandoli. Następnie przechodzi do analizy symboli hebrajskich związanych z mistyką żydowską, jak postać proroka Henocha, mistyczny wymiar drabiny Jakubowej, Hioba, Mojżesza. Szczególnie ciekawa i piękna jest interpretacja śmierci jako pocałunku Jahwe. Następnie tropi autorka ślady kabały w „Conclusiones nongenate” i „Apologii”. Jak pokazuje, zasadniczy wpływ, szczególnie na „Conclusiones”, miała kabalistyczna koncepcja „Drzewa życia”, z którą zapoznał się prawdopodobnie dzięki Eliaszowi del Medigo oraz Szemot i kosmologia hebrajska. Autorka bada detalicznie obecność wątków tych kabalistycznych tradycji w tekstach Mirandoli. Ukazuje dalej relację między magią a rolą stwórczego Słowa. Najciekawsze wątki zawiera próba zastosowania nauk kabalistycznych, w tym koncepcji Sefirot, do chrystologii. Dzięki kabale Mirandola stara się dowieść nadnaturalnej mocy Jezusa i jego boskości. Te właśnie tezy zostały potępione przez święte Oficjum jako heretyckie. W końcowym fragmencie przechodzi do analizy traktatu „Heptaplus” poświęconego kabalistycznej interpretacji księgi „Genesis”. Przedstawiony w niej wyjątkowy status człowieka powraca do tego samego statusu jaki Mirandola ukazał w „Mowie o godności człowieka”. Pod koniec rozdziału autorka zajmuje się kabalistyczną chrystologią oraz wprowadzonym przez Mirandolę terminem „kabalistyka chrześcijańska”

Ze względu na wielowątkowość myśli Mirandoli, łączenie wątków filozoficznych i teologicznych, żydowskich, chrześcijańskich, ezoterycznych i magicznych, jego twórczość wywarła silny wpływ. W rozdziale czwartym autorka ten wpływ bada najpierw w obszarze tzw. kabalistyki chrześcijańskiej (Johannes Reuchlin, Jakob Böhme). Następnie przechodzi do wpływu Mirandoli na myśl renesansowej Anglii (Richard Field, John Donne, John Dee).

przejął zachwyty nad filozofią grecką”; s. 69, „Pieśni dedykowane Apollinowi, a wypełnione słowną treścią, potrafią manipulować całym człowiekiem”; s. 122 „podobnie mit ten rozumie Giovanni Pico”; s. 131 „Owy, monumentalny zbiór konkluzji”.

Podsumowując stwierdzam, że choć wiele wątków analizujących wpływ kabały i mistyki żydowskiej na Pico Della Mirandolę jest znanych i już przebadanych, to praca doktorska Joanny Smoluk-Stachowskiej ma fundamentalny walor pełnej syntezy tego problemu. Autorka tego wpływu dowiodła przez odwołanie do źródeł i analizę tekstów. Po wtóre, podstawą tego wpływu kabały uczyniła oryginalną metodę Mirandoli „Pax concordiae”, zwracając uwagę na ekumeniczny wyraz jego filozofii. Praca stanowi istotny punkt odniesienia do dalszych badań. Dlatego wnoszę o dopuszczenie pani mgr Joanny Smoluk-Stachowskiej do dalszego etapu przewodu doktorskiego i nadanie jej stopnia doktora nauk humanistycznych w dziedzinie filozofii.

